

KONCEPTUALIZÁCIA ENERGETICKEJ BEZPEČNOSTI: POKUS O PORTRÉT CHIMÉRY

LUBOMÍR LUPTÁK

...the Chimera was beginning to bore people. Easier than imagining it was to translate it into something else. As a beast it was too heterogeneous; the lion, goat, and snake (in some texts, dragon) did not readily make up a single animal. With time the Chimera tended to become „chimerical“; a celebrated joke of Rabalais' („Can a chimera, swinging in the void, swallow second intentions?“) clearly marks the transition. The patchwork image disappeared by the word remained, signifying the impossible. A vain or foolish fancy is the definition of Chimera that we now find in dictionaries.

Jorge Luis Borges: The Book of Imaginary Beings

Konceptualizácia energetickej bezpečnosti je ťažký oriešok. Slovné spojenie „energetická bezpečnosť“ zastrešuje rôznorodé (a stále sa množiace) objekty a aktérov sekuritizácie. Reprezentuje jazykom bezpečnosti vyjadrované obavy o spôsob zaistenia, charakter, objem a vedľajšie účinky využívania energetických zdrojov v závislosti od meniaceho sa významu pojmov „štát“ a „trh“ a ich vzájomného vzťahu v prostredí dynamického rozvoja. Pod hlavičkou energetickej bezpečnosti sú v rôznych diskurzoch združené také odlišné veci ako produkcia a dodávky ropy, plynu a ďalších energetických surovín, úsporné žiarovky, prevádzka/stavba (nielen) jadrových elektrární, nízkoenergetické domy, mena, ktorou sa (ne)platí za ropu, cenotvorba energetických surovín či trh s emisiami CO₂. Pri takomto širokom zábere je pochopiteľné, že pojem prestáva byť pojmom a stáva sa heslom. Prílišná rôznorodosť aktivít a významov realizovaných a reprodukovaných pod týmto heslom z energetickej bezpečnosti učinilo konfúznou

kategóriu¹, ktorej analytická hodnota je prinajmenšom spochybniteľná, a ktorej obsahová presýtenosť generuje len nezrozumiteľný šum.

Tak ako mnohé iné slovné spojenia okupujúce a indikujúce bezpečnostný diskurz, aj energetická bezpečnosť sa stala v sémantickej a analytickej rovine obeťou informačného smogu postmodernej doby. Stala sa pojmom reprezentujúcim všetko a nič, neustále sa meniacou chimérou, ktorej jediný rozpoznateľný a uchopiteľný tvar spočíva v sekuritizačnom/politizačnom potenciáli a zjavnej afinite k štátu a trhu² vo väčšine jej podôb. Diskurz operujúci s týmto heslom je zároveň rukojemníkom ďalších dichotomických chimér – autarkie a skazu prinášajúcej závislosti, „trvale udržateľného“³ rozvoja a „historického“ či „civilizačného“ úpadku, „trhu“ a „štátu“, „vojny o zdroje“ a „mierovej spolupráce“.

Využitie energetickej bezpečnosti ako širokého spektra mimobežných aktivít a významov nie je príliš prínosné. Možno by bolo vhodné toto heslo úplne zavrhnúť. S ohľadom na jeho frekventovanosť volím radšej cestu pokusu o naplnenie hesla obsahom, ktorý z neho učiní pojem a umožní jeho operacionalizáciu. Chcem zároveň poukázať na možné využitie energetickej bezpečnosti v podobe hesla a analýzy s ním spojených diskurzov ako indikátora kvalitatívnych zmien vzťahu (a fúzie) medzi trhom a štátom, a ako nástroja re-konstruktívnej reality postmoderného štátu. Vedľajším produktom plynúcim z tohto cieľa je problematizácia pojmov sekuritizácia a politizácia ako analytických nástrojov.

Ako základný nástroj pre svoje úvahy som si zvolil analytický aparát ekonomického, environmentálneho, vojenského a politického

¹ Za označenie vyjadrujem vďaka Marekovi Jakoubkovi.

² Bezprívlastkový pojem „štát“ používam ako koncept „moderného“, resp. „národného“ štátu, ktorý pre potreby textu odlišujem od postmoderného štátu v zmysle Sorensena (2005) a Opella a Rosowa (1999). Pojmom trh mám na mysli koncept, ktorý sa voči štátu vymedzuje a predstavuje súhrn ekonomických inštitúcií, aktérov a ich vzťahov nahliadaný cez prizmu ekonomického liberalizmu. V rámci „únosu diskurzu“ potom operujú esencionalizované abstrakcie oboch pojmov vymedzujúce sa voči sebe ako protiklady, no bez toho, aby bolo možné ich jasné definovanie (a v konečnom dôsledku aj oddelenie). Oba pojmy zároveň sprostredkovane predstavujú formy sociálnej praxe.

³ Zvláštny preklad pojmu „sustainable development“, pomerne bežný v SR a ČR, naznačuje zvýšenú mieru posadnutosti rastom v týchto krajinách, a teda indikuje zvýšené riziko pre únos diskurzu práve touto chimérou.

sektora bezpečnosti kodanskej školy bezpečnostných štúdií⁴ (Buzan, Wæver a de Wilde, 2005), nahliadaný cez sociálne konštruktivistickú paradigmatu kritických bezpečnostných štúdií. Svoje myšlienky budem porovnávať s viac či menej strategickými dokumentmi prevažne slovenskej a českej proveniencie, ktoré hovoria o energetickej bezpečnosti a odrážajú regionálnu dynamiku sekuritizácie, a vybranými výstupmi z „energeticko-bezpečnostného diskurzu“, s inšpiráciou čerpanou z kritických/reflektivistických „teórií“.

EXPANZIA VÝZNAMOV A PROBLÉM DEFINÍCIÍ

Energetika prenikla do bezpečnostného diskurzu vo významnejšej miere až s industrializáciou a rozkvetom moderného (kapitalistického) štátu v 19. a najmä 20. storočí. Pokrytie energetických potrieb ozbrojených síl, odmenené prudkým zvýšením ich mobility a účinnosti, možno pokladať za prvotný význam, ktorý energetickú bezpečnosť sprevádza, predovšetkým vo vojenskej časti bezpečnostného diskurzu, až dodnes. Pokrytie základných potrieb správy štátu v čase krízy, kedy relevancia ozbrojených síl ako mechanizmu viac-menej schopného autonómnej existencie narastá, na tento význam nadväzuje a ďalej ho rozvíja. Rozšírenie sféry bezpečnosti z pokrytia potrieb „organizačného jadra“ štátu na pokrytie všetkých potrieb „štátneho sveta“⁵ (ako podmienky čo najefektívnejšieho využitia technologického, materiálneho, ľudského i finančného potenciálu za účelom rastu, pohodlia a dominancie) a eliminácia situačnej podmienky „krízy“ význam ďalej rozlieva. Súbežne pritom kontaminuje svet, do ktorého štát pri transformácii do svojej postmodernej podoby expanduje, predovšetkým „svet trhu“, ekonomických vzťahov a spolupráce realizovanej len s malými či formálnymi ohľadmi na „posvätnosť“ štátnej

⁴ Bezpečnosť v tomto kontexte teda chápem ako intersubjektívnu konštrukciu realizovanú prostredníctvom diskurzívnych aktov.

⁵ „Štátny svet“ chápem v zmysle Nicholasa Onufa (2001: 6–21) ako normatívny súbor spoločenských vzťahov a významov slúžiaci ako reprezentácia reality pre ľudí, ktorí sa pokladajú za účastníkov štátu a podieľajú sa na konštrukcii tohto sveta.

suverenity. Sekuritizované/politizované sú následne skutočnosti, ktoré sú pre bezpečnostný aparát „štátneho sveta“ len ťažko uchopiteľné a, obrazne povedané, na nové hrozby vznikajúce úspešnou sekuritizáciou/politizáciou (napríklad „nespravodlivá“, hoci trhová cena za energetickú surovinu, jej „nespolahlivý“ alebo príliš exkluzívny dodávateľ, či príliš malý zisk z tranzitu surovín) sa tradičný bezpečnostný aparát štátu len bezmocne pozerá.

Ďalší rozmer predstavuje sekuritizácia existujúceho systému distribúcie energetických zdrojov, či už ako hrozby, alebo ako ohrozenej skutočnosti. Sekuritizácia/politizácia využitia energetických zdrojov a jeho dopadu na spoločnosť a životné prostredie v ďalšej genéze energetickej bezpečnosti predstavuje symptomatický plod expanzie štátu „dovnútra“ spoločnosti a transformácie (spoločnosti i štátu), ktorou za túto expanziu zaplatil.

Výsledné pole významov je teda dostatočne široké na to, aby konkurovalo šírke významov samotného slova „energia“ (od jeho ezoterických významov cez nutričnú hodnotu až po významy, ktorými bežne žije diskurz energetickej bezpečnosti). Možnosť použiteľnej, hoci aj enumeratívnej definície sa tak vzdala. Definície energetickej bezpečnosti, aké prezentuje napr. von Hippel (1998: 4), môžu byť síce pomerne vyčerpávajúce, no vracajú nás na začiatok, do obsahovej prešýtenosti a všeobecného zmätku:

„Národný štát je energeticky bezpečný do tej miery, do akej sú dostupné palivové a energetické služby schopné zaistiť:

- a) prežitie národa [survival of the nation],
- b) ochranu národného blahobytu [national welfare],
- c) minimalizáciu rizík spojených so zásobovaním a používaním palivových a energetických služieb.

Päť dimenzií energetickej bezpečnosti tvoria **dodávky energie, ekonomická, technologická, environmentálna, spoločensko-kultúrna a bezpečnostno-vojenská**⁶ dimenzia. Energetická politika musí teda brať do úvahy domáce a medzinárodné (regionálne a globálne) implikácie každej z týchto dimenzií“ (von Hippel, 1998: 4).

⁶ Zvýraznenie pôvodné.

Problematické pritom nie je len široké zameranie (kde „implikácie každej z týchto dimenzií“ môžu znamenať pri prenesení do skeptického jazyka doslova „úplne všetko“) a rôznorodosť jednotlivých častí takto chápanej energetickej bezpečnosti, ale aj dych berúce možnosti interpretácie slovných spojení ako „prežitie národa“ a obzvlášť „národný blahobyť“.

Definície prezentované v štátnych dokumentoch, napríklad v Informácii o energetickej bezpečnosti Slovenskej republiky (2006: 1)⁷, v sebe obvykle ukrývajú niekoľko zaujímavých bodov:

„Pod pojmom energetickej bezpečnosti sa skrýva spoľahlivá dodávka energie a prístup k energetickým zdrojom a palivám v požadovanom množstve a kvalite, za spravodlivé ceny. Energetická bezpečnosť závisí od bezpečnosti zásobovania ako aj od technickej bezpečnosti energetických zariadení. Nemožno ju chápať izolovane, pretože na globálnom energetickom trhu nie je spojená len s domácimi a medzinárodnými dodávkami energie, ale aj so spoľahlivosťou obchodných partnerov.“

Za slovami „spravodlivé ceny“, „spoľahlivá dodávka“ v „požadovanom množstve“ a „spoľahlivosť obchodných partnerov“ môžeme vytušiť jednoduchšiu myšlienku: „energeticky bezpečný“ bude štát v prípade, že si zabezpečí toľko a takých energetických zdrojov, koľko momentálne chce a za ceny, ktoré je ochotný zaplatiť, navyše od partnerov, ktorých určí ako „spoľahlivých“. Voľné možnosti pre sekuritizáciu prakticky akéhokoľvek pohybu na trhu (vrátane „globálneho trhu“) a postavenie štátu ako hlavného aktéra sekuritizácie sú takto elegantne a pochopiteľne inštitucionalizované. Ak by sme v tomto kontexte parafrázovali Pierra Bourdieu, štát a jeho reprezentanti potvrdia svoju funkciu veľkých producentov „bezpečnostných problémov“, ktorých existenciu bezpečnostné štúdie len potvrdia tým, že ich prevezmú (Bourdieu, 1994: 2).

V novšom dokumente Stratégia energetickej bezpečnosti SR (2008: 6) je už energetickej bezpečnosti mierne predefinovaná a podstatne zúžená: „Energetická bezpečnosť sa vo všeobecnosti vníma ako spoľahlivá dodávka energie, zabezpečenie prístupu k energetickým zdrojom a palivám v požadovanom množstve a kvalite za primerané⁸ ceny.“

Energetická bezpečnosť bola teda redukovaná na dodávky energetických zdrojov, (ne)spoľahliví partneri sa stratili a namiesto „spravodlivosti“ cien necháva zodpovedných úradníkov merať ich „primeranosť“. Sekuritizácia trhových pohybov však naďalej zostáva pevne zakotvená – a podobne zostáva zakotvené spektrum opatrení zameraných proti deklarovaným hrozbám, ktoré sa nevymykajú zo sféry štandardnej politiky.

Zaujímavé chápanie energetickej bezpečnosti, ktoré však podľa môjho názoru najlepšie reflektuje charakter diskurzu, sa nachádza v prezentácii štátneho tajomníka Ministerstva hospodárstva SR Petra Žiga (2007), kde je definovaná ako „jedna z najvyšších priorit členských štátov EÚ ako aj Slovenskej republiky“ (Žiga, 2007: 5), ktorá je „súčasťou národnej bezpečnosti“ (Žiga, 2007: 6). Táto priorita pritom prihliada na „konkurencieschopnosť energetiky“, „bezpečnosť, efektivitu a spoľahlivosť dodávok všetkých foriem energie za prijateľné⁹ ceny“ a nezabúda ani na „trvale udržateľný rozvoj“ či „ochranu životného prostredia“ a „ochranu odberateľa“ (Žiga, 2007: 11). Všeobjímajúce poňatie, fascinácia „rastom“ a „trvale udržateľným rozvojom“ s novým prívlastkom pre ceny zastrešené formuláciou „jedna z najvyšších priorit“ s výstražným heslom „národnej bezpečnosti“ výborne odráža rutinu štátnej praxe pri zachovaní všetkých vlastností menovaných vyššie.

PROBLEMATIZÁCIA POJMOV

Výsledok takejto konštrukcie energetickej bezpečnosti vedie k ďalšej problematizácii významu pojmu sekuritizácia ako „radikálnejšej verzie“ (Buzan, Wæver a de Wilde, 2005: 34) a pokračovania politizácie ako procesu, v ktorom sa téma „stáva súčasťou

⁸ Kurzíva moja.

⁹ Kurzíva moja.

⁷ V texte čerpám pri ďalšom rozbere pokusov o uchopenie energetickej bezpečnosti predovšetkým zo slovenských a českých, viac či menej „strategických“ a „analytických“ dokumentov, a to z dôvodu, že takéto dokumenty postkomunistickej proveniencie majú isté (nechcené) čaro, ktoré u „západných“ dokumentov obvykle absentuje. Zároveň, keďže sa venujem práve postkomunistickému štátu, sú to dokumenty, ktorých proces tvorby aj obsah ma zaujíma i z iného hľadiska.

verejnej politiky“. Téma prezentovanej ako existenčná hrozba sa totiž vo väčšine prípadov po úspešnej sekuritizácii dostáva ošetrovanie v bežnom rámci politiky, teda ako téma „len“ úspešne politizovanej. V reakcii na hrozbu sa nemobilizuje bezpečnostný aparát, ale na danú „agendu“ sa vyčlenia materiálne, finančné a ľudské zdroje, ktorých ďalší osud v princípe už nikoho nezaujíma a nevybočuje z rámca štandardnej politiky. Hrozba je existenčnou hrozbou len na úrovni jazyka, no už nie na úrovni samotnej politiky zameranej na „obranu“ proti nej – a dokonca sekuritizácia sama volá po opatreniach viacmenej v rámci štandardov¹⁰. Kde môžeme nájsť vysvetlenie? Jednou odpoveďou môže byť špecifický charakter ekonomického sektora bezpečnosti, kde predeľ medzi „mimoriadnou“ a „obyčajnou“ politikou **teoreticky** leží v bode intervencie „štátu“ do záležitostí „trhu“¹¹ (svety oboch entít proti sebe kladú nespochybniteľné právo štátu na intervenciu a „posvätnú“ nedotknuteľnosť trhu). Do prostredia ekonomických vzťahov, charakterizovaného prirodzenou neistotou a rizikom neodmysliteľne spojeným s každou operáciou, štát prináša svoje „teologické dedičstvo“ (Borradori, 2005: 122–129) v podobe ilúzie vlastnej suverenity a motív vlastného vzniku v podobe jazykového rúcha existenčných hrozieb, do ktorého halí aj pomerne banálne alebo imitované kroky. Sekuritizácia je v tomto prípade „len“ politizáciou za použitia zbraní jazykového ničenia (WLD) a zároveň prejavom „ekonomického nacionalizmu“ (Buzan, 2005: 136), ktorý môžeme chápať aj ako snahu štátneho sveta o rekonštrukciu dávno stratenej nezávislosti¹². Keď zoberieme do úvahy navyše kontext politickej a ekonomickej tranzície ako „kontextu formácie pravidiel“,

¹⁰ Pre podrobnejšie opísané príklady sekuritizácie a desekuritizácie diverzifikácie energetických zdrojov pozri Nosko (2006).

¹¹ Čo môže odrážať najmä (no nielen) v postkomunistickom kontexte predstavu štátu ako starostlivého, všadeprítomného, dozerajúceho a trestajúceho otca, prípadne jednoducho inštitucionálny zmätok, kde občan (ale ani reprezentanti inštitúcií) nemajú celkom jasno v ich funkciách – viď napr. Nosko (2006: 38–39).

¹² K bližšiemu pohľadu na sekuritizáciu v rámci ekonomického sektora ako „ideologického sekuritizačného súboja“ merkantilistického a liberálne ekonomického pohľadu na zabezpečenie zdrojov, a k nejasnostiam, prípadne empiricky nepotvrdeným predpokladom, ktoré sú v samotnej konštrukcii sektora zakomponované, pozri prácu Andreja Noska (2006).

nájdenie hraníc medzi „každodennou a ‚prioritnou‘ politikou je ťažšie (Nosko, 2006: 52).

Metastázovanie sveta štátu do sveta trhu a trhu do štátu však už dlho prebieha. Je teda možné ich „boj o pozície“ vnímať ako reality show, rutinne generujúcu spektakulárne hrozby, ktoré vzápätí zatienia ďalšie¹³, aby uspokojila potrebu „vynaliezania rizík“ a reflektovala „hysterickú ľahostajnosť“¹⁴ (Horrocks, 2002: 55–57) postmoderného človeka. Virtuálne „výrokové vojny“ spojené so sekuritizáciou cenotvorby alebo podmienok tranzitu energetických surovín, aké sme mohli zaznamenať napr. v čase tzv. „energetickej vojny“¹⁵ medzi Bieloruskom a Ruskom v roku 2006¹⁶, sú elegantným príkladom takýchto „šou“, zakončených všedným koncom.

V každom prípade sa hranica medzi politizáciou a sekuritizáciou u takto chápanej energetickej (a inej) bezpečnosti ešte viac stráca. V diskurze rýchlo a masovo produkujúcom nové a reprodukujúcom staré hrozby, ktorým je po úspešnej sekuritizácii venovaná v podstate len textuálna a bleskovo pominuteľná pozornosť, by bolo pravdepodobne vhodné rozlíšiť ďalšiu úroveň – izácie, ktorá postihne tento špecifický hybrid okázalého jazyka vojny a politiky banality, zrkadliaci rozširovanie bezpečnostnej rétoriky do všetkých politických sfér a zahmlievajúci samotnú sekuritizáciu ako koncept. „Nad štandardné politické jednanie“ (Buzan, Wæver a de Wilde, 2005: 34) tak zdanlivo prerastá príliš veľká časť politiky, a „zvláštny druh politiky“ (Buzan, Wæver a de Wilde, 2005: 34) sa tu vďaka expanzii bezpečnostnej rétoriky stáva takmer „majoritným“. Pri snahe o interpretáciu takýchto javov sa potom zjavujú mäťúce označenia ako „slabá legitimitnosť sekuritizácie“ (Hersi, 2007: 720), križiace konštruktivistickú prizmu

¹³ „V spoločnostiach, kde prevažujú moderné podmienky produkcie, sa všetok život prezentuje ako ohromujúca akumulácia *spektákllov*. Všetko, čo bolo priamo prežívané, sa zmenilo v reprezentáciu“ (Debord, cit. in Der Derian, 1999: 299).

¹⁴ Obe zároveň predstavujúce „cult of distraction“ (Kracauer, cit. in Der Derian, 1990: 299).

¹⁵ Na tomto mieste by bolo vhodné poukázať na slovné spojenie „energetického terorizmu“ (pozri napr. Dančák, Závěšický, 2008: 23–26), hybrid, ktorému sa podarilo ešte viac zvýšiť „sémantickú nepevnosť“ (Borradori, 2005: 117) pojmu „terorizmus“ a napojiť jeho spektakulárnosťou nové (i staré) diskurzy.

¹⁶ Podrobnejší opis priebehu sekuritizácie viď napr. Hersi (2007).

s esencializmom a plodiace hybridné formy s čiernobielymi (alebo ružovými?) okuliarmi¹⁷.

Možnosťou je zúženie definície *úspešnej sekuritizácie* s cieľom odstránenia šumu – napr. ako procesu konštrukcie hrozby, ktorý je zavŕšený použitím sily alebo zásadnou zmenou politiky (či už ide o nasadenie bezpečnostných zložiek, usmernenie štrukturálneho násillia, alebo o vážne zmeny charakteru politiky a smeru distribúcie zdrojov). Takáto redefinícia by však v hierarchii agendy bezpečnostných štúdií pravdepodobne zaútočila na výsadnú pozíciu niektorých tém konštruovaných a reprodukováných nielen v „energetickom“, ale v celom bezpečnostnom diskurze¹⁸. Do agendy, resp. vyššie v hierarchii by sa naproti tomu mohli dostať menej romantické témy automobilovej dopravy či dokonca masových športových podujatí, čo by pre rozkvitajúce bezpečnostné štúdie mohlo znamenať príliš zásadnú a neprijateľnú zmenu. Takáto paradigmatická zmena je pravdepodobne priamou cestou k vylúčeniu z bezpečnostného diskurzu (ak ešte existuje).

Opačným extrémom by mohlo byť rozšírenie zorného poľa sekuritizácie na všetky prejavy bezpečnostnej rétoriky bez ohľadu na to, ako sú v prípade úspechu procesu zavŕšené – na dôsledné sledovanie jazyka hrozieb a jeho zákonitostí. Akékoľvek vymedzenie hranice s politizáciou v takom prípade musí stáť výlučne na charaktere jazyka používaného v diskurze. To vedie k napohľad masívnemu rozšíreniu agendy bezpečnostných štúdií¹⁹ a k nutnosti ďalšej kategorizácie v rámci sledovaných procesov a tém. Takéto nahliadanie na postmoderné diskurzy ako (pre)sekuritizované by

¹⁷ Pozri tiež Nosko (2006: 51–52, 2007: 701 pozn. 5, 701–702) – nesúlada labelu „legitimity“ s epistemologickou pozíciou kodanskej školy. Príčinu tohto nesúlada môžeme hľadať napríklad v tom, že „tradičný“ bezpečnostný diskurz je dlhodobo značne esencialistický a hrđinsky odoláva poznatkom spoločenských vied. Konzistentný prechod na sociálne konštruktivistické pozície si teda vyžaduje intenzívny (a dlhodobý) boj s významami a pojmami, ktoré sú v diskurze hlboko zažraté – napríklad s poňatím štátu/národa ako „kolektívnej osoby“ (Findor cit. in: Čorná, 2008) s „objektívnymi záujmami“ a „potrebami“, alebo na druhej strane s významovým dedičstvom liberálnych či iných pohľadov na svet, ktoré sa dotklo aj samotnej teórie kodanskej školy.

¹⁸ V závislosti od lokality by takýto osud mohol postihnúť napríklad populárne témy „terrorizmu“, „zlyhávajúcich štátov“, „iránskej ropnej burzy“ alebo ešte populárnejší široký tematický okruh rutínnej „analýzy politiky“ rôznych aktérov arbitrárne vnímaných ako problémových.

¹⁹ Ide najmä o sledovanie života všemožných simulakrií „žijúcich“ v mediálnom svete.

muselo vyústiť do skúmania samotnej ich podstaty i podstaty šumu a obrátiť sa so žiadosťou o metodologickú pomoc na ďalšie spoločenské vedy a v neposlednom rade aj na ich početných kritikov²⁰.

MOŽNOSTI ZACHYTENIA POMOCOU SEKTOROV BEZPEČNOSTI²¹

Hoci by bolo najpohodlnejším riešením problému použiteľného uchopenia energetickej bezpečnosti jej definovanie ako napr. „všetko, čo je v rámci diskurzu ako energetickej bezpečnosti označené“, prípadne postmoderné konštatovanie, že nič také ako energetickej bezpečnosti neexistuje, prínosnejšie bude pozrieť sa na významy združené pod touto hlavičkou a redukovať ich na použiteľný obsah.

Pohľad cez prizmu sektorov bezpečnosti naznačuje možné rozdelenie do niekoľkých prelínajúcich sa skupín, ktorých vnútorná kohézia bude znateľne vyššia. Najvýraznejšou a najmä v štátnom diskurze dominujúcou skupinou sú témy združené okolo dodávok ropy a zemného plynu²², ktoré možno rozšíriť na **fosilne palivá**. Nasleduje skupina, ktorú možno definovať ako **ekologickú** – združenú okolo dôsledkov využívania a možnosti vyčerpania energetickej zdrojov, na ktorú nadväzuje skupina okolo **alternatívnych zdrojov** energie. Štvrtá skupina, **vojenská**, predstavuje súhrn akýchkoľvek energetickej potrieb ozbrojených síl, resp. bezpečnostného aparátu. Piata skupina by bola vymedzená sekuritizáciou stability existujúceho (globálneho) **systému re/distribúcie zdrojov**.

Naprieč týmito skupinami vidíme rozdiely v elementárnom chápaní bezpečnosti – „vlastniť“ zdroje (moci a uspokojenia nejasných potrieb); „zabezpečiť“ dodávky týchto zdrojov; „presadiť“ arbitrárne definovaný obchodný záujem; „chrániť“ prostredie a spoločnosť pred dopadmi uspokojovania potrieb. Potrebám tohto textu najviac

²⁰ Pozri napr. Der Derian (1990: 297) – zdá sa, že šum (smog, clutter) je jednou z vecí, ktoré „odolávajú, ak nie sú dokonca neviditeľné, tradičným metódam analýzy“.

²¹ K podrobnejšiemu rozlíšeniu medzi jednotlivými sektormi bezpečnosti a k možnostiam ich analytického aparátu pozri viac (Buzan, Wæver a de Wilde, 2005).

²² Čo dokumentujú vyššie prezentované definície energetickej bezpečnosti zo štátnych dokumentov, či napríklad tematické zameranie článkov v zborníku Masarykovej univerzity (Dančák a Závěšický, 2008).

zodpovedá posledné chápanie – ktoré nám môže pomôcť zachytiť chiméru v podobe, ktorá by mohla mať ďalšie využitie.

Rez, ktorý by pomohol lepšie uchopiť energetickú bezpečnosť, by oddelil ekologické otázky, teda otázky týkajúce sa dopadu energetických zdrojov na životné prostredie a spoločnosť, a otázky alternatívnych/obnoviteľných zdrojov (a ich dopadu na životné prostredie), čo zahŕňa aj malú časť „fosílného diskurzu“, týkajúcu sa debát o vyčerpaní a nahradení „čistými“ zdrojmi, ako aj časť „systémového diskurzu“. Zvyšok „fosílného diskurzu“, ktorý zjavne dokáže existovať aj pod hlavičkami inými (napríklad samotnej ropy/zemného plynu, ktoré sú podstatne účinnejšími kľúčovými slovami), môže byť spolu so sekuritizáciou systému re/distribúcie definovaný ako súčasť ekonomickej bezpečnosti, nech už tento pojem znamená čokoľvek – a s ohľadmi na problematiku uchopenie sekuritizácie, a tak aj samotnej bezpečnostnej agendy. Vojenské otázky, u ktorých môžeme naďalej predpokladať, že budú existovať viac-menej autonómne (teda s malým, resp. len formálnym ohľadom na ekonomické alebo ekologické faktory a diskurzy), môžeme úhľadne priradiť k otázkam vojenskej bezpečnosti.

Energetická bezpečnosť by teda znamenala snahu o ochranu/obranu pred dopadmi využívania energetických zdrojov – teda **diskurzívny priestor vymedzený sekuritizáciou a desekuritizáciou dopadu zabezpečenia, tranzitu a využitia existujúcich alebo potenciálnych (alternatívnych) energetických zdrojov na životné prostredie a spoločnosť**, rozoberaný pomocou analytického aparátu environmentálneho sektora bezpečnosti. Konečným referenčným objektom by teda bola „existencia ľudstva“ (Buzan, Wæver a de Wilde, 2005: 92), rozdrobovaná postupne až na lokálnu úroveň prostredia, v ktorom spoločnosť a jednotlivci existujú, a sú schopní existovať. Široké spektrum aktérov, vnútorná štruktúra sektora s možnosťou nového pohľadu na regionalizačnú dynamiku, logika zraniteľnosti a hrozieb a hybnosť, ktorú agenda v posledných desaťročiach získala, zároveň zaručuje veľký priestor pre empirické overovanie teoretických predpokladov.

Alternatívny rez, ktorý by oddelil časť s dominantnou (fosílnou) agendou, by mohol z energetickej bezpečnosti urobiť **priestor vymedzený sekuritizáciou a desekuritizáciou zabezpečenia, tranzitu**

a využitia energetických zdrojov, rozoberaný pomocou analytického aparátu ekonomického sektora bezpečnosti. K tomuto rezu sa však s ohľadom na vyššie spomínané problémy nejasnosti vnútri samotného sektora, ako aj na problémy spojené s určením hraníc sekuritizácie a politizácie ekonomických tém, neprikláňam, navyše sa aj v takejto redukovanej podobe význam rozlieva do príliš mnohých smerov, spochybňujúc druhú časť slovného spojenia energetická bezpečnosť.

ŠTÁT, TRH A ICH POTOMSTVO

Energetická bezpečnosť môže byť však využitá aj bez toho, aby sme sa z nej pokúsili urobiť pojem – v podobe hesla indikujúceho bezpečnostný diskurz v svetle zmien v sociálnej praxi postmoderného štátu.

Význam energetických zdrojov s príchodom nových technológií rástol tak pre svet štátu, ako pre svet trhu. Zabezpečenie energetických zdrojov sa stalo nevyhnutnou súčasťou štátnej politiky, udržania a rastu moci štátu, ako aj rutiny sociálnej praxe, ktorú štát/trh predstavuje. Obrátenie smeru expanzie štátu dovnútra, do nových oblastí spoločenského života (a súbežná expanzia balíka potrieb širokých vrstiev konzumujúcej spoločnosti) viedlo k novým úlohám, ambíciám a energetickým potrebám, ktoré nutnosť zabezpečenia energetických zdrojov ďalej zvyšovali – a na druhej strane vyvolalo odpor prejavujúci sa v podobe sekuritizácie tejto expanzie a potreby rastu za každú cenu.

Hypertrofia a zároveň „prerastanie“ (excroissance) (Horrocks, 2002: 42) štátu do trhu (a naopak) plodili novú, hybridnú realitu postmoderného štátu, reprezentovanú hybridnými inštitúciami, ktoré *nie sú* ani štát, ani trh, a zároveň sú oboje. Tieto inštitúcie sa javia zároveň ako „konkurencia štátu“ (najmä v spojení s heslami „nadárodné korporácie“ alebo /ropné/ „giganty“), a zároveň sú s ním previazané nespočetnými materiálmi, ekonomickými, personálnymi či významovými väzbami. Energetická bezpečnosť ako heslo, vzhľadom na prepojenie dominantných (fosílnych) agend na reprezentácie nad všetkým stojaceho „globálneho trhu“, ako aj na esencionalizované predstavy štátu ako suverénnej a *potrebujúcej* jednotky, sa stala indikátorom zmien sociálnej

reality. Rečové akty, ktoré predstavujú vstupy do jej diskurzov, tak môžu pomôcť odhaliť ak nie podstatu, tak aspoň dopady týchto zmien – a ich interpretácia ako *symbolických* aktov by nám mohla povedať niečo o tom, kde sú vlastne hranice a oporné body takto konštruovanej reality.

Jedinci, ktorí obývajú „štátny svet“ a „svet trhu“ (a vždy oba zároveň) predstavujú pre seba navzájom, ale najmä *v skupenstve sveta* „významných druhých“ (Berger a Luckmann, 1999: 130), nástroj sekundárnej socializácie, ktorá tak reprodukuje a konštruuje novú realitu postmoderného štátu, indikovanú napríklad konotáciami pojmu „ekonomizmus“ (economism) s rôznymi prívlastkami (Walker, 1983: 463–464). Trh a štát tu fungujú ako „naratíva poznania a konania, ktoré sa pretínajú spôsobmi, ktoré sú pre ne navzájom destabilizujúce“ a „samotná identita subjektu je spochybňovaná“ (Ashley a Walker, 1990: 260). Nová sociálna realita je na mnohých svojich miestach preplnená príznakmi ako neistota, nepredvídateľnosť, iracionalita, teror(izmus), nové hrozby, ktoré v prekvapujúcom konflikte s žitým fyzickým pohodlím naplňujú bezpečnostný diskurz ako taký, no najmä v súvislosti s témami, kde stále (a s veľkým šumom) obliekame (dávno) novú realitu do imaginárnych šiat starej. To naznačuje, že by sa v tomto kontexte „fúzie“ trhu a štátu dalo opäť čerpať predovšetkým z reflexívnych/kritických „teórií“, ktorým sa darí tieto „marginálne časy a miesta vzpierajúce sa kontrole moderných foriem poznania“ (Ashley a Walker, 1990: 261) uchopiť. Pravdepodobne je v tejto oblasti viac než nutné prehodnotiť relevanciu „štátu“ či „trhu“ ako analytickej roviny a pokúsiť sa uchopiť realitu na úrovni jednotlivca, jazyka či kultúry.

ZÁVER

Pokiaľ chceme chápať energetickú bezpečnosť ako pojem a nehodláme sa jej zbaviť ako zbytočnej záťaž, ktorá si so sebou nesie dedičstvo konfúznej kategórie²³, musíme ju okresať

²³ Ako sa to ostatne dialo/deje s inými slovami, ktoré nevydržali nápor spoločenskovedného bádania („rasa“, „ušľachtilý divoch“, „triedny boj“, „univerzálna morálka“), prípadne sa sklátili/klátia pod bremenom významov, ktoré na ich bedrá boli postupne nakladané („totalitarizmus“, „etnikum“, „národ“, „civilizácia“, „terorizmus“).

o niektoré významy, ktoré zvykla ako heslo oznamovať. Ich mimobežnosť a relatívne samostatná životaschopnosť je v tomto ohľade skôr výhodou. Sektory bezpečnosti nám pritom poskytujú návod, ktorým smerom viesť oddeľujúci rez. S ohľadom na analytickú použiteľnosť v rámci bezpečnostných štúdií som zvolil variant, ktorý by sa jednak svojim významom najviac blížil k „ochrane/obrane“ pred existenčnými hrozbami, a jednak bol integrovaný v rámci sektora bezpečnosti, ktorého analytický aparát je použiteľný na danú agendu (a umožňuje jej prevedenie do uchopiteľných a merateľných kategórií). Energetická bezpečnosť je teda **diskurzívny priestor vymedzený sekuritizáciou a desekuritizáciou dopadu zabezpečenia, tranzitu a využitia existujúcich alebo potenciálnych (alternatívnych) energetických zdrojov na životné prostredie a spoločnosť**. V prípade, že by sme sa chceli silou mocou držať populárnejších tém, mohli by sme energetickú bezpečnosť definovať ako **priestor vymedzený sekuritizáciou a desekuritizáciou zabezpečenia, tranzitu a využitia energetických zdrojov**, a to s rizikom, že sa náš objekt skúmania nemusí v konečnom dôsledku prekrývať so sférou bezpečnosti.

Prípadné zlúčenie týchto dvoch priestorov do jedného (a integrácia ďalších tém riešených v rámci „energetickej bezpečnosti“) by si však žiadalo iný analytický aparát, ktorý bude zohľadňovať problémy vyplývajúce z nejasného vzťahu politizácie a sekuritizácie ako základných indikátorov „hraníc“ bezpečnosti, a to tak v ekonomickom, ako v environmentálnom či politickom sektore. Táto problematizácia sa dá zúročiť pri úvahách o tom, čo by vlastne pri pohľade cez sociálne konštruktivistické/kritické okuliare mohli bezpečnostné štúdie vidieť a skúmať, aký prínos a účel by to vlastne mohlo mať a odkiaľ by mohli načerpať inšpiráciu či pomoc.